

Een antiseksistische Veldeke als filologische knoop (Over strofen 61,18 en 61,25 in *Des Minnesangs Frühling*)

Jan Goossens

Samenvatting

Strophes 61, 13 and 61,21 in *Des Minnesangs Frühling* are considered to constitute one song in some editions and commentaries, two in others. An analysis of the content and the formal features of both strophes shows similarities and differences that make it impossible to decide which solution is right.

De vroege Duitse minnezang, waartoe ook de liederen van Hendrik van Veldeke behoren, is niet in de vorm van verzamelingen van liederen, maar wel van strofen overgeleverd.¹ Die strofen zijn in de handschriften wel tegen elkaar afgezet, maar hun groepering tot liederen is het werk van filologen. Hetzelfde geldt voor de beslissingen, welke strofen als éénstrofige liederen zijn te beschouwen. Dit filologisch werk, dat aan de expliciete literaire interpretatie voorafgaat, bevat uiteraard zelf al impliciete interpretatie.

Dat geldt dus ook voor het lyrisch werk van Hendrik van Veldeke, op wiens naam in het kleine Heidelbergse handschrift A 17, in het Weingartner handschrift B 48 en in het grote Heidelbergse handschrift C 61 strofen zijn overgeleverd.²

¹Ik hoop dat deze droge analyse van enkele verzen van Dany's beroemde dorpsgenoot hem toch een pleziertje kan doen.

²De tabel op p.3 is als volgt te lezen: In de eerste kolom geven de getallen voor de komma de bladzijde en die na de komma de regel van het eerste vers van een strofe in de uitgaven van *Des Minnesangs Frühling* door Lachmann-Haupt aan. De drie volgende kolommen bevatten de nummers van de strofen in de drie handschriften (A, B en C) waarmee die getallen corresponderen. Zij verduidelijken tevens, welke strofen in de afzonderlijke handschriften met elkaar overeenstemmen. De volgende negen kolommen bevatten de nummers van de hiermee corresponderende strofen in de afzonderlijke edities. Voor de oplossing van de afkortingen boven deze kolommen

Sommige daarvan worden als onecht beschouwd, dat wil zeggen als niet van de hand van Veldeke. Die worden uitgeschakeld omdat zij elders op naam van andere dichters geboekt staan (zo hebben de strofen 5, 6 en 8-10 in A de minnezanger Dietmar von Eist als auteur in B en C) of ook omdat zij op stilistische of inhoudelijke gronden niet voor de inventaris van de Veldeke-liederen in aanmerking komen.

Dat filologische indelings- en classificatiewerk duurt nu al 175 jaar. Het is begonnen door Friedrich Heinrich von der Hagen (in de tabel vdH) in zijn grote verzameling *Minnesinger* van 1838 en werd door een aantal van de bekendste Duitse filologen voortgezet. In hun galerij bekleeden de bewerkers van de klassieke uitgave van de vroege Duitse minnezang, *Des Minnesangs Frühling* (MF), een vooraanstaande plaats. Van deze liederenverzameling zijn tussen 1857 en 1988 achtendertig uitgaven verschenen, die zich, wat Veldeke betreft, tot vier groepen laten herleiden. De eerste is een Hoogduitse, die door de beroemde Karl Lachmann was voorbereid en na diens dood in 1851 door Moriz Haupt in 1857 werd uitgegeven (in de tabel MF/LH). De tweede bevat een herschrijving in het Oudlimburgs in de door Friedrich Vogt in 1911 bezorgde druk (MF/V), de derde de herwerking daarvan door Theodor Frings in de door Carl von Kraus in 1940 gepubliceerde druk (MF/KF), de vierde de uitgave van Hugo Moser en Helmut Tervooren van 1977 (MF/MT), die naast elkaar een Middelhoogduitse versie die direct op de handschriften, vooral B, teruggaat en de bewerking van Frings omvat. Tussen von der Hagen en de jongste druk van Moser-Tervooren zijn nog enkele andere uitgaven te plaatsen: die van Etmüller (E) van 1852 (overigens samen met de *Eneide*), die van Piper (P) van omstreeks 1890, die van Theodor Frings en Gabriele Schieb (FS) van 1947 en die van Hennig Brinkmann (Br) van 1952. Een belangrijke Duitse uitgave die niet in de tabel is opgenomen omdat ze slechts een selectie bevat, is die van Karl Bartsch, waarvoor Otto Behaghel in 1878 de Veldeke-liederen in het Oudlimburgs heeft herschreven. Nederlandse

zie de tekst van het artikel. Gezamenlijk omljnde strofennummers vormen volgens hun uitgevers telkens één lied. De nummers van éénstrofige liederen zijn niet omljnd. Strofen die tot hetzelfde lied behoren, maar ten gevolge van de opbouw van de tabel niet onmiddellijk op elkaar kunnen volgen, zijn door lijnen aan de rechterkant met elkaar verbonden. Door een stippellijn omljnde nummers worden door hun uitgevers als onzekere liedgehelen beschouwd; nummers tussen haakjes houden zij voor onecht, d.w.z. als niet door Veldeke gedicht. De kolom MF/MT vertoont ter hoogte van haar strofen 5-9 rechts een uitwas. Dit lied is in B en C slechts in drie strofen overgeleverd, die door Moser-Tervooren nog eens apart zijn uitgegeven. De laatste kolom bevat de namen van de geïdentificeerde dichters van onechte strofen (Ch.v.R = Chuonze von Rosenhein, H.v.M = Hug von Mulndorf), hun overlevering in andere handschriften dan A (dus in B en C) en hun plaats in de uitgaven van Lachmann-Haupt en Vogt.

MF	A	B	C	vdH	E	MF LH	P	MF V	MF KF	FS	Br	MF MT
58,35	1	10	10	12	12	12	12	12	12	12	1	12
59,11	2	11	11	13	13	13	13	13	[13]	13	2	13
	3		49	51					(52)			(53)
	4		50	52					(53)			(54)
35,16	5											
35,24	6											
35,32	7											
33,23	8											
34,11	9											
34,3	10											
67,33	11				51	51	51	51	49	19	18	51
68,6	12				52	52	52	52	50	20	19	52
57,10	13			5	5	5	5	5	5	5	5	5
57,18	14	5	5	6	6	6	6	6	6	6	10	6
57,26	15			7	7	7	7	7	7	7		7
57,34	16	6	6	8	8	8	8	8	8	8	11	8
58,3	17	7	7	9	9	9	9	9	9	9	12	9
56,1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	6	1
56,10	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	7	2
56,19	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	8	3
57,1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	9	4
58,11	8	8	8	10	10	10	10	10	10	10	3	10
58,23	9	9	9	11	11	11	11	11	11	11	4	11
59,23	12	13	15	14	14	14	14	14	14	14	20	14
60,4	13	12	14	15	15	15	15	15	16	16	22	15
59,32	14	14	16	16	15	15	15	15	15	15	21	16
60,29	15	15	17	17	19	19	19	19	19	23	30	19
60,13	16	16	18	20	17	17	17	17	17	17	24	17
61,1	17	17	19	18	20	20	20	20	21	25	44	21
61,9	18	18	20	19	21	21	21	21	22	26	23	22
61,18	19	19	21	23	22	22	22	22	23	27	34	23
61,25	20	20	22	24	23	23	23	23	24	28	35	24
61,33	21	21	23	25	24	24	24	24	25	29	27	25
62,4	22	22	24	26	25	25	25	25	26	30	28	26
62,11	23	23	25	27	26	26	26	26	27	31	45	27
62,18	24	24	26	28	27	27	27	27	28	32	46	28
62,36	25	25	27	30	29	29	29	29	30	34	14	30
63,9	26	27	29	31	30	30	30	30	31	35	15	31
63,20	27	28	30	32	31	31	31	31	32	36	16	32
62,25	28	26	28	29	28	28	28	28	29	33	13	29
63,28	29	29	31	33	32	32	32	32	[33]	[39]		33
64,1	30	30	32	34	33	33	33	33	34	37	31	34
64,10	31	31	33	35	34	34	34	34	35	38	32	35
64,17	32	32	34	36	35	35	35	35	36	40	42	36
64,26	33	33	35	37	36	36	36	36	37	41	17	37
64,34	34	34	36	38	37	37	37	37	38	42	38	38
65,5	35	35	37	39	38	38	38	38	20	24	33	20
65,13	36	37	39	41	39	39	39	39	40	44	43	39
65,21	37	36	38	40	40	40	40	40	41	45	29	40
65,28	38	38	40	42	41	41	41	41	42	21	26	41
66,1	39	39	41	42	42	42	42	42	[43]	[22]		42
60,21	40	40	42	21	18	18	18	18	18	18	25	18
66,9	41	41	43	43	43	43	43	43	39	43	39	43
66,16	42	42	44	44	44	44	44	44	44	46	37	44
66,24	43	43	45	45	45	45	45	45	45	48	40	45
66,32	44	44	46	46	46	46	46	46	46	49	41	46
67,3	45	45	47	47	47	47	47	47	[47]	[50]		47
67,9	46	46	48	48	48	48	48	[48]	(60)			48
67,17	47	47	49	49	49	49	49	[49]	(61)			49
67,25	48	48	50	50	50	50	50	50	48	47	36	50
	51		53						(54)			(56)
	52								(51)			(55)
	53		54						(55)			(57)
	54		55						(56)			(58)
	55		56						(57)			(59)
	56		57						(58)			(60)
	57		58						(59)			(61)
	58											
	59											
	60											
	61											

LH258, V 346
LH259, V 346
Dietmar v. Eist B,C
Dietmar v. Eist B,C
Dietmar v. Eist
Dietmar v. Eist B,C
Dietmar v. Eist B,C
Dietmar v. Eist B,C

6a
8a
9a

LH259, V 346
Ch.v.R, H.v.M/ V 339
LH259, V 346
LH259, V 346
LH259, V 347
LH259, V 347
LH260, V 347

en Vlaamse filologen moeten in deze opsomming ontbreken. Er bestaan wel uitgaven van de Veldeke-liederen door Jef Notermans (1966 en 1970) en door Norbert de Paepe (1970), maar die steunen op een Duitse editie (MF/KF) en hebben geen eigen bijdrage aan het indelings- en classificatiewerk geleverd. De Paepe rangschikt de liederen (overigens niet alle) wel volgens zijn eigen inzichten, dat wil zeggen naar thematische cycli die hij erin meent te herkennen, maar zonder iets aan de grenstrekkingen van zijn voorgangers te veranderen. Ook de uitgave in de Giessener dissertatie van Gertrud Weindt van 1975 gaat van cycli uit. Dat levert volgorden van strofen op die ten dele sterk afwijken van de in de tabel opgenomen uitgaven, waartussen de samenhang goed herkenbaar is. Frings en Schieb, die al eerder cycli ("Liederkreise") hadden opgesteld, zijn echter in hun met commentaar gelardeerde editie op een paar afwijkingen na "bei der Anordnung in Minnesangs Frühling geblieben" (p. 154), die ten slotte op von der Hagen teruggaat.

Welke criteria heeft men gehanteerd om te bepalen dat sommige strofen tot een lied verenigd mogen worden? Als aan de eigenlijke criteria voorafgaande indicatie fungeerde de volgorde in de handschriften. Strofen die daar op elkaar volgen, hebben meer kans om samen een lied te vormen dan strofen die door andere strofen van elkaar zijn gescheiden. Voorbeeld: de strofen 1, 2, 3 en 4 in de handschriften B en C vormen volgens alle uitgevers samen één lied. Maar er zijn nogal wat uitzonderingen. Zo worden de strofen 16 en 40 in beide handschriften door de meeste uitgevers tot één lied verenigd. De criteria zelf zijn van formele en inhoudelijke aard. Strofen met identieke versbouw en rijmschema zijn met elkaar te vergelijken. Als daarin hetzelfde thema wordt behandeld en hun combinatie een uitwerking van dat thema vertoont, is de kans groot dat zij samen één lied vormen. Maar zekerheid levert dat niet altijd op. De hele minnezang heeft immers één centraal thema, de hoofse liefde. Daarin verbijzonderde onderthema's onderscheiden en tegen elkaar afzetten is vaak een subtiele aan gelegenheid. En er is principieel niets in te brengen tegen de opvatting dat minnezangers in verschillende liederen een identieke versbouw en identieke rijmschema's kunnen hanteren. Dat geldt des te meer, daar er wat dit punt betreft heel wat overeenkomsten tussen de Franse en de Duitse minnezang blijken te bestaan. Maar ik ben op dit gebied geen specialist en zal mij daarom van verder commentaar onthouden. Ik wijs alleen nog op één punt: Als van de Duitse minnezang en in het bijzonder van Veldekes liederen ook de melodieën waren bewaard, was in bepaalde gevallen wellicht meer zekerheid te verkrijgen. Maar dat is dus niet het geval, en zelfs als dat wel zo was, zou de zoektocht het terrein van de contrafactuur moeten doorkruisen.

We zijn nu voorbereid om twee strofen te onderzoeken die misschien/waarschijnlijk samen één lied vormen. Het gaat om de strofen 61, 18 en 61, 25, d.w.z. in B en C de strofen 19 en 20. De tekst daarvan is (afgezien van kleine spellingsverschillen), op het slot van de tweede strofe na, in beide handschriften identiek. Ik geef hem hier (met oplossing van de afkortingen, een lichte spellingaanpassing en moderne interpunctie) in de versie B.

61, 18 Do man der rehten minne pflag,
 do pflag man ouch der eren.
 Nu mag man naht unde tag
 die boesen sitte leren.

 5 Swer dis nu siht und jenes do sach,
 owe, was der nu clagen mag.
 Tugende went sich nu verkeren.

61, 25 Die man sint nu niht fruoht,
 wan siu die vrouwen schelten.

 10 Ouch sint siu da wider guot,
 das siu in es niht wol vergelten.
 Swer das schiltet, der missetuot
 da er sich bi genern muos.
 Der brüevet selbe melden,

 15 die gedihent selden.

In plaats van de laatste vier regels in B staat in C het volgende (ik geef hier geen interpunctie):

 Swer das schiltet der tuos
 da er sich bi genern muos
 der prüefet melden die gedihent selten

Zonder al op de inhoud van dit slot in C in te gaan, kunnen we hier al op een paar opvallende formele bijzonderheden wijzen. In vers 12 staat in plaats van *der missetuot* in het rijm *der tuos*. In B is het rijm *missetuot* : *muos* kreupel, maar als we het vernoordelijken, d.w.z. vernederlandsen en voor de Middeleeuwen ook verlimburgsen, is het zuiver: *misdoet* : *moet*. Van de schrijver van C is bekend dat hij bijzonder veel belang hecht aan zuivere rijmen, en om die te bereiken systematisch in de tekst van zijn legger(s) ingrijpt. Tervooren en Weidemeier 1971, 65 drukken het zo uit: "Er gestaltet, gelenkt vom Ideal des reinen Reims, mit System und Konsequenz die ihm vorliegenden Reimgebäude um." De conclusie ligt voor

de hand: de omzetting van een oorspronkelijk zuiver rijm naar het Hoogduits leverde in B een kreupel rijm op, maar C legde zich daar niet bij neer en maakte er zonder zich om de inhoudelijke en grammatische samenhang te bekommeren weer een zuiver rijm van. Des te verwonderlijker is dat het slotrijm van de verzen 14-15, dat in B *melden : selden* luidt, in C onzuiver schijnt te zijn: *melden : selten*. Ten minste: de uitgevers Vogt en Kraus-Frings lezen blijkens hun apparaten *selten*. Maar op facsimiles van deze bladzijde in C kan ik onmogelijk uitmaken of er in dit woord een *d* of een *t* staat. Het is er het laatste woord van een regel, die de schrijver geprobeerd heeft nog binnen de schrijfspiegel te persen. Dat is hem niet gelukt, en zijn gedrongen weergave van het woord levert zo een leesbaarheidsprobleem op. Maar er is op grond van de genoemde werkwijze van C alles voor te zeggen dat hij bedoelde *selden* te schrijven. Hij heeft daarvoor niets aan de spelling van zijn voorganger hoeven te veranderen, terwijl het *selden* van zijn collega van B eigenlijk anders te interpreteren is: die heeft nagelaten, een goed Limburgs-Nederlands rijm te verhoogduitsen. Nog een laatste formeel punt. In C zijn in de strofen de verzen door rijmpunten tegen elkaar afgezet. Maar in de laatste regel ontbreekt tussen *melden* en *die gedihent* zo een rijmpunt, vandaar dat ze samen tot één versregel behoren. Maar er bestaat, ook dankzij de versie B, geen twijfel dat *melden* en *selden* (*selten*) een rijmpaar vormen en dus tot twee verschillende verzen (of eventueel een lang vers met binnenrijm) behoren.

De eerste strofe vertaal ik als volgt:

- Toen men de juiste minne nog in ere hield,
koesterde men ook nog eervol gedrag.
Maar nu kan men dag en nacht
verdorven gedrag constateren.
- 5 Wie dit nu ziet en dat toen zag,
moet dat helaas diep betreuren.
Correct gedrag verkeert nu in zijn tegendeel.

De eerste vier verzen van de tweede strofe kunnen als volgt omgezet worden:

- De mannen zijn nu onverstandig,
doordat zij de vrouwen beschimpen.
- 10 Zij daarentegen zijn goed,
doordat zij het hun niet betaald zetten.

De twee volgende verzen in versie B vertaal ik als volgt:

Wie tegen die houding schimpt, begaat een grove fout
ten aanzien van het geslacht waarin hij zijn geestelijk voedsel moet vinden.

Versie C, waarin *der tuos* 'die moge dat doen' inhoudelijk hoegenaamd niet past en de bijzin van het volgende vers syntactisch in de lucht zweeft, is hier niet bruikbaar.

Op de laatste twee verzen hebben de filologen hun tanden stukgebeten. Het uitvoerigst zijn hier Kraus in zijn *Untersuchungen* van 1939 en Frings-Schieb (1947a). Aangezien ik het zelf niet beter weet, citeer ik hen hier zonder verder commentaar. Kraus (1939, 172) schrijft: "Der Sinn des Abgesanges kann also nur sein: wer das, was ihn rettet, beschimpft (oder tadelt), der verrät sich selbst damit. Und der Sinn des Ganzen ist: Es ist von den Männern unklug, die Frauen zu tadeln. Andererseits sind diese demgegenüber gütig, indem sie es ihnen nicht richtig heimzahlen. Aber wer das, was notwendigerweise seine Rettung ist (eben Frauen mit ihrer Güte"), tadelt, der handelt verkehrt, der verrät sich dadurch selbst (statt dass die Frauen es tun, weil sie zu gütig dazu sind). Das Ganze geht wohl auf Dichter, die in ihren Liedern die Frauen angriffen: diese setzen sich dagegen nicht zur Wehr – dass es unterbleibt, weil sie gütig sind, ist eine galante Begründung –, und melden solche Dichter nicht; aber die melden sich selbst durch ihr Verhalten gegenüber soviel Güte."

Frings-Schieb (1947a, 95) zeggen over deze interpretatie: "Wir sind nicht ganz zufrieden." Hun eigen uitleg, waaruit ik enkele verwijzingen weglaat, luidt als volgt: "Zwar ist hem (selven) melden 'sich gegen seine Absicht verraten' Mnl.Wb. 4, 1358 bezeugt (...). Aber der gleiche mndl. Ausdruck heisst auch 'sich selbst anzeigen, für schuldig erklären'. 31.32 ist ein allgemein gehaltener, sprichwörtlicher Abschluss (...). Er will sagen: die Selbstanklage betreiben, verurteilen sich, geben sich auf, vernichten sich. Wir nehmen selve melden als eins, 'das Selbstanklagen', prüfen im Sinne von 'ausprobieren, etwas wagen' mit der Bedeutung des gefährlichen Unternehmens (...). melden setzt die beiden vorausgehenden schelden fort, selve = dâ hê sich bî generen mût, der Kern seines Seins, sein Lebensquell, die Frau; Anklage der Frau ist Selbstanklage, Selbstgericht, Selbstzerstörung; grob gesagt: der Ankläger beschmutzt sein eigenes Nest, sägt den Ast ab, auf dem er sitzt."

Zoals uit de tabel blijkt, hebben de uitgevers classificatieproblemen met deze strofen gehad. Von der Hagen verenigde ze als nummers 21 en 22 met nog twee andere, die hij er als nummers 23 (61, 33 *Swer zer minne ist sô fruot*) en 24 (62, 4 *Ich minne schône sunder wanc*) op laat volgen, tot één lied. Etmüller nam zijn oplossing over (in zijn nummers 23-26), maar voegde er nog een strofe bij,

die hij als nummer 22 voorop plaatste (65, 28 *Als die vogele frewelîche*). De groeperingen van von der Hagen en Ettmüller steunen duidelijk op formele argumenten: de identieke strofenbouw en rijmschema's. Ettmüller moest om dat met zijn strofe 22 te bereiken, wel een *tour de force* uithalen: hij schrapte daarin het vijfde vers *sô ist der winter gar vergân*. Dat leverde dan wel een identiek schema, maar een kreupele syntaxis op. Lachmann-Haupt beschouwen echter onze twee strofen als éénstrofige liederen 22 en 23. Maar dan lijkt met Piper een traditie in te zetten waarin ze als een tweestrofing lied beschouwd worden. Hierbij is een correctie nodig. Piper is niet de eerste geweest die deze oplossing heeft gekozen. Die vinden we voor het eerst in de bloemlezing van Bartsch-Behaghel, met een lakonieke distantiëring van hun voorgangers: "MF 61, 18.25 als zwei Sprüche." En tot die oplossing keren ten slotte Moser-Tervooren terug. Onzekerheid troef dus, maar alles samengenomen toch een neiging om onze strofen, eventueel samen met nog een paar andere, als één lied te beschouwen.

Die twee of drie andere strofen, die weliswaar de minne als thema, maar toch een duidelijk andere inhoud hebben, laat ik nu even buiten beschouwing. En hoe zit het inhoudelijk dan met onze strofen 61, 18 en 61, 21? De redenering van hen die ze gescheiden houden, is kennelijk dat ze verschillende thema's behandelen. De eerste is een klacht over de verdorvenheid van de eigen tijd, die ongunstig afsteekt tegen vroeger, toen de rechte minne nog gecultiveerd werd, wat eervol gedrag tot gevolg had. De tweede is een uitval tegen de mannen die kwaad spreken over vrouwen, modern gezegd: die zich seksistisch gedragen. Dat moet natuurlijk tegen de achtergrond van de hoofse minneconventies gezien worden. Met de houding van die mannen contrasteert dan gunstig die van de vrouwen, die in hun goedheid de mannen hun afkeurenswaardig gedrag niet betaald zetten. Zo geparafraseerd kan men beide strofen als twee verschillende "Sprüche" beschouwen.

Anderzijds wordt in de eerste strofe de teloorgang van de ware minne als oorzaak van het zedelijk verval van de eigen tijd beschouwd en kan in de tweede strofe de mannelijke kwaadsprekerij als een exponent van dat verval beschouwd worden. Wie het zo bekijkt heeft een argument om beide strofen tot één lied te verenigen.

Kan dan een formele analyse van de twee strofen ons niet helpen om de knoop door te hakken? Die analyse en de consequenties die onze filologen daaruit hebben getrokken, leveren verrassende resultaten op.

Ik laat nu strofe 61, 25 een ogenblik buiten beschouwing en bekijk vergelijkend de opbouw van strofe 61, 18 en de twee daarmee door von der Hagen daarmee verbonden strofen 61, 33 en 62, 4, die men in alle uitgaven terug kan vinden.

Zij vertonen dezelfde opbouw als 61, 18, zodat het voldoende is, deze laatste hier expliciet te analyseren. Het gaat om een variant van de zogenaamde "Stollenstrophe", die bestaat uit twee identiek gebouwde delen van telkens twee verzen ("Stollen"), die samen als "Aufgesang" het rijmschema abab vertonen, gevolgd door een "Abgesang" van drie verzen met het schema aab.

Strofe 61, 25, de veronderstelde tweede helft van een tweestrofig lied, heeft dezelfde opbouw, maar vertoont in zijn Abgesang een opvallende afwijking. Dat bevat namelijk een vers te veel en heeft een rijmschema aabb in plaats van aab. Daar heeft al de middeleeuwse scribe van C, die zoals gezegd bijzondere aandacht aan zijn rijmschema's besteedt, problemen mee gehad. In tegenstelling tot zijn collega van B plaatst hij op het einde geen rijmpunt achter *melden*. Zo verkrijgt hij de gewenste opbouw van de strofe, maar zijn laatste vers wordt zo wel heel lang. Hij maakt het echter wat korter door een woord dat in de interpretaties van Kraus en Frings-Schieb essentieel is, namelijk *selbe*, te schrappen. De betekenis van zijn slotvers wordt daardoor nog verder verduisterd.

De germanistische filologen hebben de knoop op verschillende manieren proberen te ontwarren. Het begint al in 1843 met de afdruk van handschrift B door Franz Pfeiffer en F. Fellner. Dit is een streng diplomatische uitgave, op één punt na: de verzen zijn niet op gevulde regels door rijmpunten tegen elkaar afgezet, maar met bewaring van de rijmpunten onder elkaar geplaatst. Maar onze verzen 14 en 15 drukken ze met bewaring van het rijmpunt op één regel af. Ze verkrijgen zo een "Langzeile" met binnenrijm. Dat wijkt weliswaar nog altijd van het nagestreefde ideaal af, maar levert wel het vereiste aantal verzen en het vereiste eindrijmschema op.

De volgende fase in het geknutsel vinden we bij Bartsch-Behaghel. Om een identieke opbouw van onze beide strofen te verkrijgen, waren twee oplossingen mogelijk: aan het einde van strofe 61, 18 een vers bijdichten of aan het einde van strofe 61, 25 een vers schrappen. De tweede oplossing had het voordeel dat onze twee strofen dan niet alleen onderling, maar ook met 61, 33 en 62, 4 dezelfde opbouw vertonen. Bartsch-Behaghel verkozen de tweede oplossing. Hun laatste regel van de tweede strofe luidt: *der broevet selve melden*. Wat dat betekent weet ik niet. Piper en Vogt plaatsen het laatste vers *die gedient seldom* tussen haakjes, maar schrappen het dus niet, vermoedelijk uit een syntactische overweging: er ontbreekt anders in het slotstuk een hoofdzin.

De tegenovergestelde oplossing, de toevoeging van een vers met een b-rijm in strofe 61, 18, vinden we bij Kraus-Frings en Frings-Schieb. Hier luiden de laatste twee verzen van die strofe *undoget wele sich mêren / doget sich verkêren*. Frings-Schieb (1947a, 92) zeggen dat ze deze ingreep "angeregt durch Kraus"

hebben doorgevoerd. Dat zal dan wel een mondelinge tip geweest zijn, want in Kraus (1939) is daarover niets te vinden. De commentaar van de uitgevers bij deze plaats is eerder van taalhistorische dan van inhoudelijke aard, maar toch spreken ze op p.92 van een "gegensätzliche Paarung" en zeggen ze op p.96 dat het lied, waarin "je zwei Zeilen sentenzartig zusammenstehen, einheitlich durchgestaltet" is. Voor die einheitliche Durchgestaltung hebben ze dan zelf gezorgd. Hun oplossing is zeker de elegantste en over het geheel van de twee strofen beschouwd grammatisch de meest bevredigende. Maar of ze uitstijgend boven een constructie ook een tekstfilologisch juiste reconstructie is van wat er ooit heeft gestaan, zullen we wel nooit weten.

Samenvattend kunnen we stellen dat onze twee strofen onder een reeks inhoudelijke en formele aspecten een ingewikkelde filologische knoop vormen en dat de voorgestelde oplossingen voor delen en voor het geheel van dit kluwen nergens tot zekerheden hebben kunnen leiden, ook al is er veel geleerdenvlijt aan besteed. Ik ben geneigd, daaruit de volgende les te trekken: Bij tijd en wijle moet een filoloog kunnen zeggen: "Ik weet het niet."

Geraadpleegde facsimiles

- B: wlb-stuttgart.de/digitale-sammlungen
- C: Müller, Ulrich (1971): *Die Grosse Heidelberger "Manessische" Liederhandschrift*. In Abbildung herausgegeben von -. Göppingen.
- C: digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit

Referenties

- Bartsch, Karl (ed.). 1878. *Deutsche Liederdichter des zwölften bis vierzehnten Jahrhunderts*. Berlin.
- Brinkmann, Hennig (ed.). 1952. *Liebeslyrik der deutschen Frühe in zeitlicher Folge*. Düsseldorf.
- Ettmüller, Ludwig (ed.). 1852. *Heinrich von Veldeke*. Leipzig.
- Frings, Theodor & Gabriele Schieb. 1947a. Heinrich von Veldeke. Dei Lieder. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 69. 1–154.
- Frings, Theodor & Gabriele Schieb. 1947b. Heinrich von Veldeke VII. Die Sprache der Lieder. VIII. Heinrich von Veldeke, Die Entwicklung eines Lyrikers. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 69. 155–236.

- von der Hagen, Friedrich Heinrich (ed.). 1838. *Minnesinger. Deutsch Liederdichter des 12., 13. und 14. Jahrhunderts*. Leipzig.
- von Kraus, Carl. 1939. *Des Minnesangs Frühling. Untersuchungen*. Leipzig.
- von Kraus, Carl (ed.). 1940. *Des Minnesangs Frühling. Nach Karl Lachmann, Moritz Haupt und Friedrich Vogt*. Leipzig.
- Lachmann, Karl & Moritz Haupt (eds.). 1857. *Des Minnesangs Frühling*. Leipzig.
- Moser, Hugo & Helmut Tervooren (eds.). 1977a. *Des Minnesangs Frühling. Unter Benutzung der Ausgaben von Karl Lachmann und Moriz Haupt, Friedrich Vogt und Carl von Kraus*. Stuttgart.
- Moser, Hugo & Helmut Tervooren (eds.). 1977b. *Des Minnesangs Frühling. Unter Benutzung der Ausgaben von Karl Lachmann und Moriz Haupt, Friedrich Vogt und Carl von Kraus. II. Editionsprinzipien, Melodien, Handschriften, Eläuterungen*. Stuttgart.
- de Paepe, Norbert. 1970. *Ik zag nooit zo roden mond. Middeleeuwse liefdespoëzie*. Leiden.
- Pfeiffer, Franz & F. Fellner (eds.). 1943. *Die Weingartner Liederhandschrift*. Stuttgart.
- Piper, Paul (ed.). s.d. *Höfische Epik. Erster Teil. Die ältesten Vertreter ritterlicher Epik in Deutschland*. Stuttgart.
- Tervooren, Helmut & Regina Weidemeier. 1971. Reimkonjekturen bei Dietmar von Aist und Friedrich von Hausen. Zur Arbeitsweise eines mittelalterlichen interpolators und seiner modernen Kritiker. *Zeitschrift für deutsche Philologie* 90. 46–65.
- Vogt, Friederich (ed.). 1911. *Des Minnesangs Frühling. Mit Bezeichnung der Abweichungen von Lachmann und Haupt und unter beifügung ihrer Anmerkungen*. Leipzig.
- Weindt, Gertrud. 1975. *Die Lieder Heinrichs von Veldeke. Studien zu einer Zykluskonzeption des Minnesangs und zu Veldekes Auffassung von "rechter" und "unrechter" Minne*: Giessen dissertation.